

צבי יהודה פוגל

המאמר מוקדש לע"נ ר' יוסף יצחק

בן ר' חיים שלמה צדרבאום

גיטו וידו באין כאחד

ראשי פרקים -

חלק ראשון - הצגת הסוגיות.

מבוא.

א' - הסוגיה בגיטין.

ב' - הסוגיא בקידושין.

ג' - הצורך בבסיס לקנין.

ד' - ההו"א והמסקנא בדברי רבא.

חלק שני - הבנת הבעיה של מתן הגט.

ה' - יצירת רשות כנידון העיקרי בסוגיא.

ו' - שאלות בשיטת הקצות בס' ר'.

ז' - הבנת דברי הקצות עפ"ד.

ח' - הבנת קנין חצר ע"פ אותו עקרון.

חלק שלישי - הסבר המושג "באין כאחד".

מבוא

ט' - שיטת ר' ברוך בער.

י' - דברי החת"ס.

י"א - הבנת החז"א והרגצ'ובר.

י"ב - שאלות בשיטה זו.

י"ג - באין כאחד בגרות.

י"ד - הבנת המושג "באין כאחד".

- למאמר נוספו הערות סיום בהם הרחבת הרעיון הנזכר בו לישוב כמה שאלות, הערות אלא מסומנות באותיות עבריות ונמצאות בסוף המאמר.

מבוא

כאשר עבד משתחרר מקנין העבדות, יש צורך בפעולה קנינית - העבד שקנוי לאדון צריך לעבור לרשות אחרת. אלא שאם יוצאים בהנחה שלכל אדם יש רובד קניני, והוא קנוי לעצמו, וכן שבשביל ליצור העברה קנינית יש צורך במישהו שהדבר הנקנה ישתייך אליו, א"כ כיצד תעשה פעולת הקנין בעבד? הלא כל עוד לא נעשה הקנין אין לעבד יכולת לקנות דבר. באותה מדה יש בעיה לגבי גרושין של אשה מבעלה - מתן הגט אינו יכול להיות דבר התלוי בקנין הגט עצמו, וללא קנין הגט אין האשה יכולה לקנות דבר.

א. הסוגיא בגיטין

בעיה זו מוצגת בגמרא יחד עם פתרונה בגיטין ריש פרק הזורק [דף ע"ז]:

"מתניתין - הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מגורשת" ובגמרא: "חצרה? מה שקנתה אשה קנה בעלה! ... רבא אמר - אטו ידה מי לא קניא ליה לבעל, אלא גיטה וידה באין כאחד, הכא נמי גיטה וחצרה באין כאחד. אמר ליה רבינא לרב אשי רבא יד דאשה קא קשיא ליה נהי דקני ליה למעשה ידיה ידה גופה מי קני ליה אמר ליה רבא יד העבד קא קשיא ליה למ"ד בשטר על ידי עצמו יד עבד כיד רבו דמיא אלא גטו וידו באין כאחד ה"נ גיטה וחצירה באין כאחד"

פתרון זה צ"ע, הבעיה שניצבה בפני הגמרא היא שפעולה של קנין תלויה בכך שיהיה כבר בסיס קודם של יכולת לקנות, כאשר דבר זה עצמו אינו, ואמנם לא אמרה הגמרא שיש כאן דרישות שונות וממילא מה שצריך לפני הפעולה אינו תלוי בפעולה, אדרבא - דברי רבא חידדו את הבעיה, כי כשאנו אומרים שגיטו וידו באין כאחד הכוונה שהם דבר אחד, אך סו"ס איך אפשר לעשות זאת. עוד צ"ע כיצד יתכן שבכדי לבצע פעולה מסוימת [-גרושין] תדרוש התורה תנאי [יכולת קנינית] שהוא עצמו שווה לפעולה, הלא במקום לבצע את הפעולה מספיק לקיים את מה שיש בתנאי.

ברש"י מוסברת פעילות הגט כש"על ידי הגט באה ידה לה עם נתינתו", ומשמע א"כ שנתנת הגט עצמה יוצרת את המציאות של היכולת לקנות את הגט, ואמנם ודאי שאין הכוונה שלא צריך את היכולת לקנות בשביל עצם קנין הגט כי אז לא היה צ"ל שהם באים כאחד אלא שבשביל עצם חלות הגט אין צורך בפעולה של קנין הגט. ואף שיתכן להסביר שפעולת הקנין מתבצעת גם בלי שהאשה תקנה את הגט, אך כדי שהפעולה תהיה בעלת סטטוס קבוע, והקנין יתפס במציאות בעינין שהגט ימשיך וינתן אצלה כה"ז, ומציאות הגרוש תהיה קנויה אצלה. אלא שא"א לומר כך בדברי רש"י.

ב. הסוגיא בקידושין

בגמרא בקידושין מובא מנגנון זה של גיטו וידו בתוך ניסיון להבין האם החידוש בכך שיכול העבד להשתחרר בשטר ע"י עצמו הוא בכך שיש את הדין של גיטו וידו באין כאחד או בגלל שאין הדבר נעשה מדעתו:

"וכי תימא מאי ע"י עצמו אף ע"י עצמו והא קמ"ל דגיטו וידו באים כאחד והא לא תני הכי דתניא בשטר ע"י עצמו ולא ע"י אחרים דברי ר"מ אמר אביי לעולם שלא מדעתו ושאני כסף הואיל וקני ליה בעל כורחיה מקני ליה בעל כורחיה אי הכי שטר נמי האי שטרא לחוד והאי שטרא לחוד הכא נמי האי כספא לחוד והאי כספא לחוד טיבעא מיהא חד הוא רבא אמר כסף קבלת רבו גרמה לו שטר קבלת אחרים גרמה לו"

ויש לשאול כאן שתי שאלות - א' אם הגמרא מבינה שהמשנה לא ראתה צורך לציין את החידוש בכך שגיטו וידו באין כאחד, יש להבין מהי הסיבה לכך ומדוע לא ציינה את הסיבה במפורש. עוד יש להבין לפי הבנת הגמרא בהו"א, שיתכן וסיבת השנוי בין כסף לשטר נעוצה בכך שיש מנגנון של גיטו וידו רק בשטר, א"כ מהי הסיבה לכך, בעיקר לפי הבנתנו ברש"י לעיל דמה שניתן לקיים מנגנון כזה זה דוקא מתוך כך שיש כח ביד הדבר לגרש או להקנות את עצמו, וא"כ גם בכסף יש יכולת כזו.

ג. הצורך בבסיס לקנין

ברש"י במקום יש תוספת שמצריכה עיון מיוחד - "ואם תאמר פשיטא הא איצטריך לאשמועינן דע"י עצמו לא דאין קנין לעבד בלא רבו בשום צד" מדוע היה על רש"י להוסיף את המילים "בשום צד"? יש צורך להבין גם את הלשון, "דאין קנין לעבד בלא רבו" הלא הענין אינו שהעבד צריך את רבו על מנת לקנות, אלא שרבו קונה ישר ממנו כל מה שהוא קונה לעצמו. ובאמת יתכן שהיתה איזה הו"א, שקנין של האדון קיים רק ברצונו, וכאשר הוא נותן לעבד זה נעשה ללא רצונו, א"כ מדוע לא ישאר הדבר אצל העבד. ואמנם רש"י דוחה דבר זה ומסביר שבשום צד לא יתכן קנין, זאת לא משום שהאדון קונה מידו של העבד, אלא שהכלל של מה שקנה עבד קנה רבו יצר מציאות בה העבד כלל לא נחשב לרשות קנינית - אצל כל אדם בשביל שיהיה מציאות של קנין לא די בקשר בין האדם לבין הדבר הקנוי, כי צריך גם שתהיה מציאות כללית של רשות קנין, זאת משום שהקנין אינו רק דבר נקודתי בין האדם לחפץ, וכמו שיש קשר מחייב בין אבריו השונים של האדם כל יש קשר בין הקנינים השונים שלו. כאשר יש מציאות בה אין כל קנין מועבר אל האדם אלא לאדונו, אז אפילו כאשר יש רצון לבטל את המערכת השל השיעבוד סו"ס, אין כאן מציאות אחידה של רשות ובסיס קניני, וחסרה כתובת מסוימת שבה יוכלו להמצא

הדברים הנקנים¹. א"כ התחדדה כאן הבעיתיות של הקנין בעבד לא בנקודה של היכולת הספציפית לקנות בלבד אלא בהעדר תשתית שבה יתפס הקנין.

ד. ההו"א והמסקנא בדברי רבא

באופן הזה ניתן להסביר את השוואת רבא [בגיטין] בין הסוגיא של קנין עבד לסוגיא של גרושי אשה. רבא השווה בתחילה את ידה של האשה לידו של העבד, לאתמ"כ הקשו על רבא בכך שאין להשוות את מציאות יד האשה שהיא אינה קנויה לבעלה אע"פ שמעשי ידיה קנויים, לידו של העבד. [ואמנם רבא ס"ל² שעבד עברי גופו קנוי].

אלא שיש לשאול כאן שתי שאלות-

ראשית: אם מדובר לגבי היכולת לקנות דבר שבא לידה של האשה הרי מעשי ידיה של האשה קנויים לבעלה וזה דומה לעבד, ואם החידוש הוא שיש חילוק בדין מעשי ידיה או חידוש מיוחד של התורה לענין גיטין היה צ"ל זאת, אלא ע"כ שיש מעבר מהדיון על יכולתה הקנינית של היד לדיון בגוף היד, ומדוע.

וגם שאלת הגמרא "חצרה - מה שקנתה אשה קנה בעלה", אינה מובנת, הלא זה שמה שקנתה אשה קנה בעלה אינו קשור, ואם גוף החצר לא היה קנוי לבעל לא היתה בעיה דדמי ליד, ולפ"ז לא ציינה הגמרא את המקור האמיתי לקושיא.

ויש להשיב ע"פ מה שאמרנו לעיל - אם אין קנין לאשה בחצרה, החסרון העיקרי שיש בדיון כאן הוא אותו חסרון של "מה שקנתה אשה קנה בעלה", היוצר מציאות של חוסר יכולת להחשיב את האשה כבסיס קניני. דבר זה הוא חיובי - בקנין הקידושין יש איחוד בין שתי בסיסי הקנינים. וא"כ זאת הבעיה, אלא שאם נאמר שגוף היד, מה שמשמש בד"כ כבסיס האיתן ביותר לקנינים, אינו זקוק בשום הפרדה מיוחדת כיון שהוא ממילא שלה, אז ישנו בסיס לקנין. הדבר שונה כאשר אנו מוצאים בחצר שיש בה בעיה של "מה שקנתה אשה", שהיא בעיה אופינית לגרושין ושם אין את הפטרון של קיום בסיס קניני בכל אופן כיון שגם גוף החצר קנוי לבעל.

במהלך דבריו של רבא ניתן להסביר מעתה גם את דברי תוס' ד"ה "ידה גופיה" - אומר התוס':

"וא"ת חצרה נמי לא קניא ליה גופיה אלא פירי וי"ל כיון דקנוי לו לפירא
הוי כאילו קנוי לו גוף החצר אבל מעשה ידיה מעלמא קאתו ועוד דחצר

1. אפשר היה באופן כזה להסביר את מהות קנין חצר, בתור שילוב בקנין דרך ההצטרפות לכלל המערכת, ואיכמ"ל.
2. קידושין ט"ז.

קנני לו בעל כרחא של אשה אבל ידיה אינם קנויים לו על כרחא דיכולה
היא לומר איני ניוזנית ואיני עושה"

והנה יש לשאול על מה שתרץ התוס', הלא מה שאמר למעלה שגם בחצר אין בעיה
לאשה לעשות פעולת קנין כיון שרק הפרות נקנו לבעל, מסתמך על מה שיש בכל
העולם ששימוש מסוים בחצר לא קשור ליכולת הכללית לקנות בה, וא"כ כשמתרץ
התוס' כיצד יש קשר בין העובדה שיש דמיון בין קנין גוף החצר לקנין פירות יותר
מן הדמיון בין קנין הגוף לקנין מעשי ידיה, או בין העובדה שהפרות קנויים לבעל
בעל כרחא לבין השאלה אם יש לו זכויות קניניות. ועוד - הלא זה שקנין הפירות
לאחר שנישאה מרצונה קיים בעל כרחא של האשה, אינו מלמד על כח מסוים שיש
ביד הבעל מעבר למה שיש ממילא בנישואין. ואמנם צ"ל, שיש כאן דיון על המהות
של רשות האשה, האם כיון שיש לבעל פרות ומ"מ גוף החצר של האשה, ממילא
התפיסה הכללית של החצר היא כמקום ורשות של האשה או של הבעל, וזה שהקנין
בפרות הוא מעל כרחא או שזה דומה לגוף החצר מלמד לא על דבר אחר שג"כ יהיה
קנוי לבעל אלא על כך שגלוי הבעל בקנין פרותיו בחצר רחב יותר.

חלק שני - הבנת הבעיה של מתן הגט

ה. יצירת רשות כנידון העיקרי בסוגיא

יש להתבונן בהגדרת הבעיה במתן שטר בעבד לפי רש"י בקידושין: כשהגמרא
אומרת את העקרון של "באין כאחד", מסביר רש"י - "ולא אמרינן לא הוציא רבו
את הגט מרשותו ואין זו קבלה", זאת אומרת שהבעיה אליה מתיחס הרעיון של
גיטו וידו אינה שאין העבד יכול לקנות אלא שהאדון לא הוציא את הגט מרשותו,
ההבנה הזו בפשטות צריכה עיון - מדוע תולה רש"י את פעולת ההעברה בכך שיצא
הגט מיד האדון דווקא. אי אפשר להבין שבאמת אין כאן פעולה קנינית אלא
העברה מרשות האדון, ואף א"א להבין כאן שיש פעולה חצי קנינית בה רק מצד
האדון צריכה להיות הפסקת הקנין בשטר, זאת משום שהמקור לשחרור עבד הוא
כמו בקרקע, ובקרקע ודאי שלא אלו הכללים.

אפשר לומר כאן עפ"ד למעלה - החסרון העיקרי הקיים בעבד הוא יצירת הרשות,
ולכן אם הגט היה יוצא מרשות האדון היתה הבעיה של "מה שקנה עבד קנה רבו"
- שיצרה חסרון ברשות העבד - נפטרת.

אלא שעדיין יש להבין - הלא סו"ס קודם לכן לא היה בסיס קניני כזה אצל העבד,
א"כ כיצד הוא נוצר? ע"ז נשיב בפשטות - ע"י הגט, הגט יוצר את הרשות הקנינית
של העבד. הלא במבט רגיל יכולנו לומר זאת גם קודם: זה שהעבד קונה את עצמו

אינו מעבר של גוף העבד, אלא יצירה חדשה של העבד בתור מי שיכול לקנות ואחראי לקנייניו.³

לגבי ההבנה של יצירת רשות כעיקר הדיון בסוגיא יש להביא את דברי ה"מחנה אפרים" [הל' מכירה וקניה ס' י"ד] שדן במש"כ הש"ך שיש להשכיר את החצר לפני שמקנה בה דבר וא"א לומר מתנתו וחצרו באין כאחד, ואומר שיש לחלק בין קנין רגיל לבין גט שבגט עיקר הבעיה היא בכך שמה שקנתה אשה קנה בעלה ורק משו"ה פליגי בגמרא, ולעומת זאת בקנין רגיל כולי עלמא מודו דיש דין של גיטו וידו. ולכאורה יש לשאול כאן - מה ההבדל בין המקומות הלא כמו שאצל אשה יש בעיה של מה שקנתה אשה, וממילא צורך לברר כיצד תלו שתי דברים התלויים זה בזה באותה שעה, כך יש בעיה של דאלת החלות גם בכל קנין אחר.

ויותר מזה יש להבין, כיצד לומד המחנה אפרים בסוגיא שלנו שכל הדין בין השיטות הוא לגבי גיטו וידו באין כאחד, הלא דעתו של ר' אלעזר שהוזכרה לפני דבריו של רבא לא התייחסה כלל לשאלה אם שייך שיהיה מושג של באין כאחד אלא ניסתה להציג פתרון אחר לבעיה.

אמנם, ע"פ דבריו ניתן להבין: ראשית - הבעיה שישנה לגבי גט לא קיימת בכל מקום אחר, בגט החסרון אינו שישנם שתי דברים שיכולים להתקיים [קנין בחצר והדברים שבה יכולים להתבצע בנפרד, ורק ביצועם האחד בעיתו], אלא שמהות היצירה של רשות אצל האשה זקוקה על מנת לקיימה לרשות קיימת, זאת אומרת - אי אפשר ליצור רשות יש מאין.⁴ שנית - כאשר אנו מבינים שהצגת דעה בקשר לאפשרות באין כאחד אינה באה כתוצאה מיכולת ליצור רשות בצורה שתעקוף את הבעיה⁵ אלא מכך שישנה הבנה שיכולה להוצר רשות בדרך אחרת, הבנה כזאת מכריחה שמי שמבין כך לא ינסה להעמיד את המשנה בדרך דחוקה כיון שאין כאן רק פתרון אלא שנוי במושג של רשות המחויבת בגט.

יש להוסיף ע"ז מש"כ הפני יהושע לתרץ קושית האחרונים בענין "הרי את שפחה וילדך בן חורין" [גיטין כ"ג]: דשאלו על מ"ש ע"ז הרשב"א "אפילו שחרר את כולה חוץ מידה לא הו"ל לזכות" "היכי בעינן שהבשר מהיד תהיה שלו וזוהי שעושה הזכיה"⁶ ותרץ הפני יהושע דכיון שהיד שייכת לאדון יש חסרון לא ביכולת הזכיה

3. ועיין בדיון הגמרא בב"ק [ד' ע"א] מי חייב בנזקי העבד, שם משמע שיש סברה לומר שהאדון יתחייב כי העבד שייך לו, ז"א שאף האחריות של עבד על מה שנכלל ברשותו ועל גופו חוזרת לו עם השחרור מחדש.

4. ועיין לקמן דיון בהשוואות בין גיטין למקומות אחרים [סע' י'].

5. למשל ע"י סברה שכאשר כל הגורמים קיימים וחסר רק יכול החלת יחד, אין צורך בבירוקרטיה של החליות, ועיין לקמן בענין זה בפירוט האחרונים לסוגיא [סע' י"א].

6. הלשון משעורי הברכת שמואל.

שהיא ודאי אינה טמונה ביד אלא בכך שזה דומה לגט בידה ומשיכה בידו, ר"ל שאין הגט יוצא מרשות הבעל עדיין. ולכאורה יש לבאר תרוצו, כי הנה בהעיה של גט בידה ומשיכה בידו אינה דומה, דשם הנתינה עצמה אינה ממשית כיון שיכול לשנות מיד, ועוד דודאי אם אמרנו שקנין היד לאדון אינה קשורה ליכולת הזכיה א"כ זה דומה למי שמקנה לחצר חבירו ונשאר לו רק באותה חצר זכות שימוש להניח שם איזה כלי, דודאי לא תפגע מזה יכולת הקנין [וכמו שנבאר בדברי הקצות לקמן].

ואמנם יש להשיב ע"ז בפשטות - מלבד היחס בין הרשות לבין היכולות הקניניות שקיימות לאנשים באותה רשות, קיים גם מישור נוסף של יחס והוא ההבנה הכללי האם באמת במקום זה יש גלוי ממשי של רשות הבעלים אם לאו, היינו - לא בתור איזה יכולת, אלא בתור המציאות של הבעלים וקנינו. מישור זה נוצר ממכלול של דברים, ובין השאר מהקנין שקיים ביד שקשורה לרשות זו, שקנין בה מלמד להרשות הנ"ל לא מופיעה בכל המקומות שרגילים להיות קשורים לרשות מן הסוג הזה. יש להעיר גם כי המקרה של גט בידה ומשיכה וידו, ודאי לא מדובר כאשר הבעל לא מגלה לנו האם הוא הניח את הגט ביד האשה בשביל הגרש או להונות, כיון שאז אפילו אם הגט ישאר בידה אך יהיה שם בשביל להונות אלו אינם גרושין, וכן אם הוא ימשוך את הגט מידה אפילו אם נתכוון לגרש אינה מגורשת, א"כ מדובר במצב שבו הוא מעונין לגרש ולהשאיר את הגט בידה [כי אם לא כן אין כוונת הגרוש שלו רצינית], ולפי זה כיון שבתורה כתוב נתינה אין כל סיבה שנתינה שיכולה להשתנות אך אין כל כוונה אמיתית לשנות אותה, לא תחשב כוונה. אמנם כאן יש להבין כי היסוד של הבעיה אינו קשור לשאלה האם הגט בטוח בידה, אלא בכך שלכל מציאות שבה יש דבר שחסר ברשותה מההתנהלות של כל רשות רגילה, אפילו בדבר שלא מלמד על חסרון במושג רשות, אלא בגלוי הנוכחות הקנינית שלה כאן, יש השפעה ישירה על השאלה האם יש כאן רשות או לא, זאת- כי מושג הרשות אינו רק יכולת לעשות כל מני דברים אלא הבנה כי כאן יש גלוי של ישותו הקנינית של אדם וניתן לחבר אליה דברים⁷ [עיינין בסוף המאמר הערה].

ו. דיון בשיטת הקצות

בקצות החושן [ס"ו ר"ס'ק ה'] יש חידוש גדול בענין גיטו וידו-

"ונסתפקתי בראובן שנתן שטר מתנה לשמעון על ביתו, ונתן השטר תוך ביתו ואמר לו הנני נותן לך הבית עם השטר מתנה שבתוכו, מי נימא כה"ג תצירו ומתנתו באין כאחד, דכה"ג אמרו ר"פ הזורק (גיטין ע"ז

7. ועיינין לקמן בלשונו של הטור בסעיף ז' של המאמר.

ע"ב) חצירה, מה שקנתה אשה קנה בעלה, ומסיק יד דעבד כיך רבו אלא גיטו וידו באין כאחד, וה"נ חצירה וגיטה באין כאחד, והרי בשעה שזרק לה הגט תוך חצירה עדיין אינו חצירה אלא ע"י הגט נעשה חצירה, וכמו גבי עבד דנעשה ידו ע"י הגט שחרור, וה"נ נעשה חצר דשמעון ע"י השטר מתנה שבחצר. ולאחר העיון נראה פשיטא דכה"ג אינו זוכה דכיון דהחצר והשטר עדיין לא יצא מרשותו איך יזכה בו המקבל ומאין יהיה לו להמקבל זכיה בביתו ובשטרו. והא דאמרינן גבי גט חצירה וגיטה באין כאחד, נראה דגט שאני, דגט אשה ודעבד לא בעי זכיה שיוזכה דרך זכיה כיון דאשה ועבד בע"כ ואין זכיה בע"כ אלא ודאי דגבי אשה לא בעי רק ונתן בידה וכן בעבד, וליכא תורת זכיה והקנאה בע"כ. .. אלא ודאי משום דגירושין בעל-כרחא לא בעי זכיה כלל אלא ונתן בידה. וכיון דלא בעינן בגט אשה ועבד תורת זכיה בשטר אלא ונתן בידה או בחצרה, ומש"ה כל שידה וגיטה באין כאחד סגי לה, והוי ונתן בידה כיון דהחצר והיד באין עם נתינת הגט כאחד, אבל במתנה דבעינן שיוזכה המקבל בשטר מתנה דרך זכיה וכל זמן שלא בא החצר לידו לא זכה בשטר מתנה, ועיין לשון רש"י ר"פ הורק "גיטה וידה באין כאחד, ע"י הגט באה ידה לה ע"י נתינתו" עכ"ל. והיינו משום דלא בעינן התם זכיה רק נתינה ודר"ק"

והנה צ"ע בדבריו מכמה צדדים:

1) לכאורה לא משמע כדבריו בגמרא, דהנה הגמרא דנה בענין זה של גרוש לגבי חצרה, והבעיה של חצר היתה "מה שקנתה אשה קנה בעלה", והן אמנם דאפשר להבין דע"ז אינו נחשב ידה לענין נתינה, אלא שיש להבין יותר מזה - ממ"נ: אם יש הבנה ולמוד שנתינה לידה של אשה נחשבת גם בחצר וקרפף, וישנה הבנה שזה דבר מקביל לקנין [דאם לא כן, לא הייתה הגמרא בע"ז ע"א בגיטין, מקשה מדוע היינו צריכים ללמוד שחצר כמו יד גם במציאה וגם בגט, על כרחך שקנין ונתינה שווים מבחינת הלימוד מה יוכל לשמש להם כמו יד], א"כ זה שיש בעיה קנינית בחצר אינו דבר שאמור להפריע לגבי נתינה, כי הרי הבנו שיש כאן דברים מקבילים, יש יד לענין נתינה ויד לענין קנין, א"כ הכלל הנ"ל לא אמור להפריע. ר"ל דיובן הענין שיש דמיון בין דרישת התורה בעניני קנינים לדרישת התורה בעניני נתינה כיון ששניהם דברים שתלויים בקשר לאדם, אבל א"א לומר שכאשר דבר מסוים לא קשור לאדם מבחינה קנינית אז גם לגבי דברים אחרים אין לו קשר לדבר.

כמו כן יש להבין את המשך דבריו של הקצות שם הוא מסביר עפ"ד, שאין בעיה של גט הנכתב על איסורי הנאה וזאת משום שכל הבעיה של איסורי הנאה המוזכרת בתשובות הרשב"א היא רק היכן דבעין זכיה אך כיון שאצלנו לא בעינן

זכיה שפיר דמי. ולכאורה הלא לעיל למדנו שזכיה ונתינה דומים מצד הלימוד מה נחשב קשור לאדם ומה יכול לשמש כיד, א"כ כמו שבקנין יש בעיה של הנאה כך גם בנתינה נאמר שיש בעיה של הנאה. אם תאמר שהנאה היא דבר המיוחד לקנין, כיון שקנין מתייחס לעצם הדבר ועצם הדבר אינו שלו, משא"כ נתינה שמתייחסת לדבר באופן חיצוני, כמין שיוך הסכמי לאדם; א"כ גם הלימוד של הגמרא שמבינה שמגט לומדים לכל מקום שחצר משמשת כיד אינו טוב, כי אם חצר משמשת כיד במקום שבו אין צורך לעצם הדבר אלא לשיוך חיצוני, זה לא אומר שבמקום שיש בו צורך לשיוך עצמי בעצם הדבר כקנין ג"כ תחשב החצר כיד. אלא על כרחך שצריך להיות איסור הנאה גם בנתינה.

2) עוד צריך להבין את הבנת הקצות בפתרון שהגמרא אומרת, כי אם אין צורך בקנין ודי בנתינה, א"כ מה הכוונה בכך שגיטו וידו באין כאחד, הלא אין צריך לזה שעם הגט תבא היד לגבי נתינה שהרי לענין נתינה אפשר לתת גם לפני יצירת היכולת הקנינית אצל האשה או העבד. גם הדיוק ברש"י צריך עיון, הרי דברי רש"י הפוכים לגמרי ממ"ש, כי רש"י מציין שהיד באה עם נתינת הגט, ולפי הקצות הנתינה היא הגרוש, ולולי דבריו היה ניתן להבין דברי רש"י שלשום יצירת יד די בנתינה, וממילא כאשר יש נתינה אפשר לעשות את עיקר הגרוש - את הפעולה הקנינית, אבל אם אומרים שעיקר הגרוש הוא הנתינה א"כ א"א שרק אחרי הנתינה תהיה לאשה יד.

3) הקצות בסוף דבריו אומר שלפי ההבנה שעיקר הגט הוא הנתינה ולא הזכיה, אפשר לחלק ולומר שגם הגט לא ניתן בתורת קנין, כמו שטר הקנאה של חצר או עבד בין בעלים אחד לבעלים אחר, אלא בתורת שחרור. ולפי זה הוא אומר שלכן בגט שחרור בעינן שהגט יכתב לשמה, דבר שאינו נצרך בהעברת העבד מאדון לאדון. אלא שלכאורה יש להבין לפי דבריו האם "הלכה רווחת" זאת קיימת גם לפי ר' אלעזר שמסביר הסבר אחר מ"גיטו וידו באין כאחד", ומבין שמדובר בקרקע השייכת לאשה.

ז. הבנת דברי הקצות

אפשר להבין את דברי הקצות ע"פ דברינו למעלה. אמרנו בסע' ה' שהצורך איתו מתמודדת הגמרא במילים "מה שקנתה אשה קנה בעלה", אינו בהכרח הצורך של היכולת לקנות דבר זה או אחר אלא השאלה האם האשה היא בעלת רשות או ישות עצמאית כדי לקנות ולקלוט לקנינה דברים או לא. אין הכרח בתחום זה להתייחס לקנין וזכיה - התחום שבו הגמרא עוסקת כולל את שניהם, גם לגבי שאלת חצר, ועיקרו של התחום הוא ביצירת הרשות של אשה או עבד. ודאי שגם לגבי נתינה של התורה, צריך שיהיה רשות מסוימת שתיצג את המקבל ותקלוט את הדבר, בין אם מדובר ביד ובין אם מדובר בחצר. קיומה של רשות כזו נמדד ע"י ההסתכלות

הכללית על התפקוד של האדם המדובר באותו זמן, לגבי יד למשל, אע"פ שמעשי ידי האשה לבעלה מ"מ אנחנו אומרים שא"א לומר שידי האדה אינם רשות עצמאית.

לפ"ז יש ליישב את מה ששאלנו בשאלה הראשונה, כאשר השוונו בין קנין לנתינה, לא הייתה זו השוואה מקבילה, כי אם עיסוק בנושא אחד - בררנו מה נחשב רשותו של אדם, ברור זה כולל את כל ההשלכות, בין לגבי קנין ובין לגבי נתינה. ולכן כאשר אנחנו רואים משמעות מסוימת לדיון, שנאמרת לגבי קנין, אך נוגעת לגבי הבנת הרשות של האשה בזמן שהיא נשואה, זה דבר חשוב גם לגבי הנושא של נתינה.

גם לגבי ענין ההנאה ניתן יש להסביר באותה דרך - ישנו הבדל גדול בין קנין לנתינה, והמכנה המשותף שמצאה הגמרא ביניהם לא נוגע לגבי רמת הקשר בין האדם לבין החפץ שהיא באמת שונה, אלא לגבי הבנת הרשות הבסיסית של האדם, זו שאנו לאחר מכאן מקשרים איליה את הקנין או הנתינה. ובאמת קנין שייד לדיני הנאה ונתינה לא כיון שנתנה היא אכן קשר חיצוני בלבד בין האדם לחפץ, אבל כל זה לא נוגע ללימוד בגמרא, כיון ששם דובר לא על מהות הקנין אם שייד קנין בחצר או לא, אלא אם חצר היא בכלל דבר המיצג את רשותו של האדם.

גם השאלה ביחס לשטר שחרור נפתרת כאן, גם מי שלא אומר ש"גיטו וידו באין כאחד", ודאי מסכים לעיקרון שבגט יש נתינה ולא קנין, כי הדיון בשאלה האם חצרה של האשה קנויה לה, הוא רק משום שקנין כזה יכול ללמד אותנו האם יש לאשה רשות, ולא שע"ז האשה תוכל לקנות את הגט [עיין בסוף המאמר הערה].

עדין עלינו להסביר את עיקר תרוצו של הקצות: הקצות אמר שקנין שונה מנתינה, אבל לא באר הקצות מדוע לא יכול לפעול 'מנגנון' של גיטו וידו בקנין כמו בנתינה, אף שנתנה מתבצעת באופן יותר פשוט וישיר. תשובה מפורטת על כך נענה עם ההסבר הכולל לכל הענין של גיטו וידו, ולפני כן נעסוק בקנין חצר ע"פ הגדרים שהזכרנו, ובהסברים של כמה מהאחרונים לענין גיטו וידו.

יש להוסיף על כל האמור לעיל את לשונו של הטור [ריש ס' קל"ח מאה"ע]:

"אע"ג דכתיב 'וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה אינו דומה נתינת הבעל לקבלת האשה דנתינתו צריך שתהא מיידו ממש או מיד שלוחו אבל קבלה אינה צריכה שתקבלנו בידה ממש אלא לרשותה מדלא כתיב ונתן לה אלא בידה דרשינן לרשותה כיצד אמר לה טול גיטך מע"ג קרקע אינו כלום... אבל אם אוחו הגט בראש האחד ומושיטו לה והיא לקחה אותו בראש השני הוי גט וכן אם הגט תחוב לו תחת חגורתו על מתניו וצמצם מתניו ונתחלחלו והטה עצמו לצדה ונטלתו קרינן ביה שפיר ונתן אבל אם צמצם מתניו ולא הטה עצמו אליה או שהטה עצמו ולא צמצם מתניו לא הוי נתינה."

נשים לב כאן לשתי דברים, ראשית - הטור לא מתייחס לחידוש של חצר כמקום קבלה לגט שמרחיב את מה שיש כבר ביד, הטור מבין שהחידוש של חצר עיקרו הבנה חדש במהות נתינת הגט לאשה שמהות נתינת הגט היא נתינה לרשות ולא נתינה לאשה, ולכן חצר איננה נחשבת המשך של יד האשה אלא יצוג של רשותה. ע"פ זה גם מובן מדוע הטור מקשר את החידוש הזה קודם כל לענין אופן הנתינה ולא לחידוש הפשוט שבגמרא - זה שאפשר לתת בחצר, זאת משום שהטור רוצה להתחיל את הדיון מהשנוי המהותי בעצם הפעולה של הנתינה שהוא עיקר החידוש כאן⁸.

ח. הבנת קנין חצר עפ"ד

בקנין חצר באופן מתמיד יש צורך לדון מה מקור היכולת המיוחדת של חצר לקנות דברים בשביל בעליה. ברור וידוע שבכל דבר נקנה בררו חכמים מהם דרכי הקנין, זאת אומרת באיזה רמה של קשר בין חפץ לאדם, או באיזה רמה של הוכחת בעלות יש משמעות מצד חוקי התורה לקנין. ואמנם בכל אלו ניתן להבין שכל פעולה יוצרת קשר בכל מני רמות בין האדם לחפץ, אך כיצד נוצר הדבר שקרקע קונה בשביל האדם, הלא היה צריך להיות, שאם הנחת החפץ בחצר, לגבי בהמה למשל נחשב קשר מספיק חזק על מנת לקרוא לו קנין יהיה זה קנין, וכמו שיש קנין ע"י משיכת חפץ לרשותו, כך גם הגעת החפץ בכוחות עצמו תחשב; אבל זה לא מה שיש בקנין חצר, כי בחצר שהיא עצמה הקונה את החפץ.

ראיתי להביא לעיון זה דוגמא מבב"מ [כ"ה ע"ב] בענין מציאה בחצר -

מתני' - מצא בגל ובכותל ישן הרי אלו שלו. גמ' - תנא מפני שיכול לומר לו של אמוריים הן אטו אמורים מצנעי ישראל לא צריכא דשתיך טפי"

8. כמובן שאין להקשות על העיקרון שהבאנו כאן לגבי מהות קנין החצר כיצירת קשר לרשות ולא כהצטרפות לגוף הדברים הקנויים לאדם, מכך שיכולים להיות בקנים האשה ע"י חצר סממנים של יד ולא שליחות [וממילא מתן חשיבות דוקא לצד הלא מופשט של הפעולה] כגון הדין שמחייב שהאשה תהיה ערה בזמן מתן הגט לחצר וכל כיוצ"ב, משום שיש להבדיל בין הדיון על יד וחצר מהנושא של קנין רשותי וקנין גופי: כאשר אנו מדברים על יד ושליחות אנו דנים ביחס בין מצב האדם לפעולות שקורות עמו, כל חלות של דין הקשורה לאדם הכרחי לבחון בה עד כמה האדם צריך להיות מודע לה ובאיזו רמה, ולכן עניני שליחות ויד שייכים גם בנושאים של איסור והיתר. כל זה לא קשור לדיון של רשות וגוף שמנסה להבין מה יוצר את המהות של הקנין, ולא מה תפקוד הבעלים באותה שעה.

ושם בשיטה מקובצת:

"ואם תאמר ולקני ליה חצרו לבעל הגל. ובתוספות חיצוניות תירצו דלא אמרינן חצרו של אדם קונה שלא מדעתו אלא היכא שהחצר היה שלו קודם לכן שבאת המציאה לתוך החצר אבל היכא שאין החצר שלו לא קני ליה חצרו ומהאי טעמא ניהא הא דבעי במסכת קידושין אי בעינן צבורין בשדהו או לא ומאי בעי ליקני ליה חצרו אלא שמע מינה דלא קני ליה חצרו אלא כשהחצר שלו בשעה שהמטלטלים באין לחצר"⁹

בדברי השיטה מקובצת מביאים אותנו להבין יותר את ענין קנין חצר: ראשית - קנין חצר אינו ההמצאות של חפץ מסוים בחצר שנחשבת כאילו קנו אותה יחד עם עפר החצר - כשם שעיון פשוט בדין שבמשנה מראה. זאת כיון שרק לאחר שהחצר נוצרה כרשותו של הבעלים, היא נחשבת כמין יד שקונה בשבילו. קנין חצר א"כ איננו קנין שהאדם קונה ע"י הנחת או המצאות החפץ בחצר, אלא החצר עצמה קונה את החפץ, במין פעולה יזומה.

לאחר שענינו על ההבדל שבין חצר לשאר דברים יש לעיין מדוע זה עובד כך.

והנה עוד טעם נמצא ברמב"ן "וה"ר משה הספרדי ז"ל פי' מפני שהיא אבודה ממנו ומכל אדם משנים קדמוניות", ואמנם הנה חצר קונה לאדם שלא מדעתו, ואם לזה מתכוון, ואבודה נחשבת כמי שלא משתמרת למציאות כאלה, הוא ליה למימר. אמנם לא לזה נתכוון אלא לענין שנאמר לעיל:

יסוד היצירה של קנין היא בכך שיש קשר בין האדם לדבר הקנוי שנעשה חלק מן הדברים המשתייכם אליו וחלק מישותו הקנינית. ושורש היסוד הזה נעוץ בכך שלעומת ההמצאות של כל דבר העולם - מטלטלין או קרקע - בתוך דבר אחר, שהיא אינה המצאות בעלת משמעות, להמצאות של חפץ בתוך רשות של מישהו אחר יש משמעות, ממש כמו בדיני נזיקין שם יש דין של "תורף ברשותי מאי בעי", כך האחריות הזאת יוצרת בחצר הויה של רשות ונוכחות הבעלים בה. ממילא לכל דבר הנמצא בחצר יש משמעות שיוצרת קשר לבעלים [קשר שתלוי כמובן בכך שלא יהיה רצון הפוך מיוחד של הבעלים]. ועל כן כאשר יש דבר ברשותו שאבוד ממנו, הקשר והמשמעות האלה - אינם קיימים עוד, כי לא צריך כאן יאוש בקשר ליציאת

9. כדבריו גם נמצא ברשב"א "ובתוספות תירצו לפי שאין עשוי לימצא וכל שאין עשוי לימצא אין חצרו קונה לו", ועוד שם בדבריו וא"ת ליהויה של בעל הגל דתקני ליה חצרו, והנכון כי מה שנשאר טמון מן האמורים אינו לאותו שהגיע לו הקרקע, כי השלל מתחלק היה לכל ישראל, ואחר שעמדו שם כל כך הרי הוא כאבוד מכל ישראל והרי הוא של מוצא וא"ת תקני לו חצרו עכשו י"ל משום דחצרו לא עדיפא מידו ואלו באה לידו קודם יאוש בעלים תו לא קניא ליה הואיל ובאסורא אתא לידה, וכדקי"ל כאביי דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, הילכך חצרו נמי בכי האי גוונא לא קניא ליה", וכן הוא בתוס' רא"ש.

המציאה מרשות בעל הכותל הישן אלא צריך את הברור שאין שום יחס בין הרשות לבין המציאה, וכאשר אין יכולת קודם לכן להצביע על מקום ספציפי בו נמצאת המציאה אין כאן קשר. דבר זה אינו קשור בכלל לזה שהבעלים אינו צריך לדעת על הקנין, כי אמנם גם ללא ידיעתו יכול להוצר קשר, אך קשר עם דבר אבוד אינו קשר.

ע"פ רעיון זה ניתן להבין דבר נוסף בנושא של "גיטו וידו" -

הקצות בסימן שי"ג ס"ק א' דן ע"פ דברי המוהרי"ט במהות הקנין בחצר:

"ומשמע מדבריו דמה"ט חצר השכורה אינו זוכה אלא למשכיר ומשום דאינו מקנה לו אלא לתשמישים אבל לדברים אחרים כגון להיות זוכה לו אינו מקנה לו אלא משייר אותו כח לנפשיה ובוזא נחא עובדא דר"ג וזקנים כיון דמדינא חצר שכורה זוכה לשוכר אלא דהמשכיר משייר בעלמא כח זה לנפשיה אבל אם רוצה להיות זוכה לשוכר זוכה לו חצירו..". -ומוכיח דבר זה מהענין שלנו - "וכן מוכח בגמ' ר"פ הזורק [גיטין ע"ז ע"א] דפריך "חצירה מה שקנה אשה קנה בעלה", ופי' רש"י קנה בעלה לפירות להשתמש בה ואכתי לא נפיק גט מידו דבעל ע"ש, ומבואר דעיקר חצר למי שיש לו רשות השתמשות. ושם בגמ' רבא אמר אטו ידה מי לא קניא לבעל אלא גיטה וידה באין כאחד ה"נ גיטה וחצירה באין כאחד א"ל רבינא לרב אשי רבא יד דאשה קא קשיא ליה, נהי דקני ליה למעשה ידה גופה מי קני ליה"

בפשטות יש להביט כאן על איזה דבר מדבר הקצות כשהוא אומר שהבעלים משאיר אצלו את זכות השימוש הקנינית, כי לכאורה אין שום דבר נפרד מן החצר שיכול ליצור קנין, כי החצר יוצרת את הקנין במהות חצר שבה. על כן יש להבין, שיש דבר בחצר שהוא ענין לעצמו, והוא הגלוי של רשות הבעלים שבחצר - כל קרקע איזו שתהיה, אחת ההויות שיש בה, הוא היות השלטון הטריטוריאלי בחצר, וזה דבר שקיין גם בלי ההתייחסות לעניני קנין, ויחודה של מציאות זו בכך שהיא לא רק חפץ המשתייך לבעלים אלא גלוי של רשותו - מציאותו מבחינת דיני קנין - של הבעלים; ומ"מ יוצא שיש כאן דבר מסוים שאותו הבעלים משאיר, ולזה נתכוון הקצות.

ובאמת משמע כאן בבירור היסוד שאמרנו - עיקר הכח של קנין החצר אינו בא ע"י זה שמה שנקנה הופך להיות חלק מן החצר, או דע"י ההנחה בחצר הוי כבעלותו, דהנה אין העיקר בקנין אלא במי שרשותו על השדה, ואין קשר בין הקנין לבין כל קנין אחר בחצר בין פרות או שימוש ובין קנין גוף החצר, וממילא

על כרחק שלא מהות הקנין השורה בחצר יוצר את הקנין, אלא מהות הרשות הפועלת בחצר יוצרת את הקשר הקניני¹⁰ א ב ג ד ה.

חלק שלישי – הסבר למושג "באין כאחד"

מבוא

עד כאן המאמר דן בענין בבעיה הניצבת בפנינו בסוגית גיטו וידו, אמנם הבנת הפתרון תלויה לא רק בלמוד מהות פעולת הגרוש אלא גם במהות החלות של הגרוש. אנו יודעים [וכפי שיבואר בסעי' י"ג], שישנם עוד מקומות בש"ס בהם ניצבת בעיה של חלות, במקום בו קיים הרצון, והגורמים כולם קיימים, והחסרון הוא שהדין יחול.

יש לחלק כאן בין שתי מצבים, יש לחלק בין מציאות בה החסרון נובע כתוצאה מכך שיש בכל דין בתורה חלות של צווי אלוקי ושל הדין המדובר ויש בעיה כיצד יחולו שתי הדינים, ואז השאלה נוגעת בכללות לכל דיני התורה, לבין היכא שהחסרון הוא בעצם המהות של הדבר הנוצר, היינו שיש צורך באיזה דבר ספציפי בכדי לקיים את הדין והוא חסר וממילא הבעיה אינה רק ביכולת לומר שחוק התורה חל כאן אלא ביצירת המציאות. בתוך הבעיה הראשונה שתוארה [הבעיה של חלות דין התורה], יש שתי מצבים: אחד - כאשר משמע מהתורה שהפעולה נעשית בבת אחת [לא מבחינת הזמן אלא מבחינת הקשר המידי בין הפעולות] ואילו בפעולה שתוארה יש שתי שלבים נפרדים. והשני - כאשר משמע מהתורה שצריך שיחול דין מסוים כדי שהפעולה תקרה. שתי המצבים הפורים, כיון שלפי המצב השני יש הכרח הפוך - לתאר כיצד אין קשר בין הפעולות וכל פעולה קיימת בנפרד. בגיטין הבעיה של רשות כפולה, גם מצד החלות של דין הגרושין שלא קיימת בתורה לולי שתהיה נתינה כהלכתה [בין בהבנת קנין ובין בהבנת נתינה, יש צורך לאותה פעולה שבתורה, שבשבילה הכרחי שתהיה קיימת יד].

יש להוסיף, כי במקביל לשתי המצבים של בעית החלות [- מצד התורה] ניתן להבין גם במושג באין כאחד כי הוא בא להתמודד עם כל אחת מן הרמות האמורות לעיל:

10. ואין להקשות ולומר כאן דמשמע הפך דברינו, היינו- שמשמע שבאמת שכירות דמי לכל קנין אחר בחצר ומוכח שבענין שהחצר תהיה קנויה בגופה או שכורה בגופה בשביל שתוכל לקנו דהנה כתב בהמשך דבריו: "דודאי ונתן בידה כתיב בתורה א"כ נהי דקני ליה למעשה ידיה כיון דגוף היד היא לאשה הוי לה ידה, אבל בחצר דלא כתיב בתורה חצירה אלא דמריבין חצירה מריבוי דקרא, וא"כ כי מריבין לא מריבין אלא רשות דקונה ומש"ה קונה למי שהרשות שלו וכל מי שיש לו עתה רשות הוי רשותו".

ניתן לומר - שבאמת כל המושג של "באין כאחד" בא לברר שההבנה של התורה כי החלות של גט היא בבת אחת, וכל הבעיה של התלות בין שתי חלויות שכל אחת צריכה לשניה הובנה מכך שלא חילקנו באחד מן הצדדים בין החלק שיצר את הצד השני, לחלק שצריך לו, וממילא הם פעולות מידידות וקורות יחד כמו שכתוב בתורה, רק יש כאן שתי שלבים שונים [אך מידיים]. ולעומת זאת ניתן לומר - שאחד מן הצדדים הצריכים זה לזה, מוחל ע"י מציאות נפרדת חוץ לפעולה, ואז אמנם מה שהתורה אמרה לגבי החלות אינו מלמד על קשר מידי בין הפעולות, ואף הן אינם יוצרות זו את זו, ומ"מ פעולה אחת נקודתית היא המחילה את הדין הכולל [-אצלנו גרושין].

ט. שיטת ר' ברוך בער

וכאן נעבור לחלק מדברי האחרונים בסוגיא:

ישנם שתי הבנות באחרונים העוסקות בפתרון של הגמרא שמציגות, כיצד יכול דין התורה, ואף הצורך הנידון של פעולת הגרוש, להעשות בבת אחת קודם שמה שגורם לקיומם בא. (יש להעיר כי סדר הבאת האחרונים הוא ענייני ולא כרונולוגי).

ההסבר הפשוט הוא בשיעורי ר' ברוך בער ליבוביץ:

"דהכא בגט לא בעינן שום זכיה אלא נתינת גט גרידא והנתינה היא שעושה שהעבד נעשה בן חורין אבל עצם השחרור אינו רק נתינת גט, אלא שצריך לזכות בגט¹¹ או בעבד ולכן כיון דבקבלתו גרידא כבר זוכה בעבד עצמו כיון דנותנו בידו הרי באין כאחד".

בעליל אפשר לראות, כי הברכת שמואל בונה את דבריו לפי האילוץ שיש לפנינו - אמנם יש צורך בשביל הגרוש במציאות הגט אך מ"מ לעצם השחרור אין צורך

11. לגבי תפקידה של הזכיה ניתן לומר כי מציאות הגרוש איננה מציאות של הפסקת דבר בלבד, קנין האשה יצר ביניהם קשר שיש לו משמעויות שממשיכות אח"כ, וכבר מצאנו מצבים בהם קשר שלא מולא והמושך מהווה קשר שלילי כגון איסור "לא יבנה" ביבוס, לפ"ז י"ל גם כאן, כי מציאות הגט היא הפרדה מתמדת בין האיש לאשה ביחס לקידושיהו, ודבר כזה אמנם יכול להתחיל במעשה נתינה אבל חייב קביעות של מציאות הפעולה גם בהמשך. הסבר נוסף יכול להתבאר לפי מש"כ בסע' י"ב, ואכמ"ל. יש עוד להעיר בזה כי הנקודה הזו של ההתייחסות לפעולת הגרוש כפעולה נפרדת מהקידושין שפועלת בתוכם ולא בתהליך הפוך אליהם [אם ירצה המעיין - בקו אנכי ולא מקביל], תלויה גם באופן ההבנה של באין כאחד - אם באין כאחד פרושו שיש כאן שרשרת של פעולות, אז פעולת הגרוש עוסקת במציאות מסוימת ומפרקת אותה, משא"כ אם ההבנה תהיה כמו החת"ס [יובא בהמשך], שיש כאן תנאי בעצם הקידושין, א"כ הפעולה אינה יכול להתייחס למציאות שהיא יוצרת כי כל פעולת הגרוש היא תנאי חיכוני לפעולה, ולא חלק ממנה ויצירתה.

בזה. אספקט אחד לדבריו היה ניתן לראות כדברי הקצות, הנה מה שחייבה התורה בדין של גרוש שתהיה יד או קנין זה צורך נפרד מהצורך העיקרי, וממילא יש שלשה שלבים: 1) חלות השחרור או הגרוש במתן הגט, 2) נוצרה באופן מידי יכולת קנינית אצל האשה, 3) האשה קנתה את הגט וממילא חל דין הגרושין בכללו. האפשרות שאותה מציג הברכת שמואל מתאימה לצד השני שצינו לגבי הבעיה של חלות דין התורה. עוד יש להסיק מדבריו כי באמת מצד המציאות הקנינית אין שום הכרח שפעולת הקנין והגרוש יהיו באותה שעה.

כמובן שדברים אלה יעלו בקנה אחד עם דברי רש"י בגיטין שאומר "על ידי הגט באה ידה לה עם נתינתו", כי לכאורה יש לדון מה הוסיף רש"י, אך אם מבינים שיש שלב נתינה ויש שלב קנין ממילא רש"י בא לחדש שהיד אינה זקוקה לשלב הזכיה ודי לה בשלב הקנין.

י. דברי החת"ס

שיטה נוספת נמצאת בחת"ס סימן צ' מ'קובץ תשובות' [ח"ז בכרכי השו"ת], החת"ס שם מביא את דברי הש"ך כי מה שפועל הגט גם ללא קנין הוא בגלל שכל החסרון מצד האדון או הבעל הוא רק בכך שלא סילק את רשותו. החת"ס מקשה ע"ז מכך שבדף כ"א בגיטין אומרת הגמרא את הדין של גיטו וידו ביחס לחצר ששיכת לבעל לגמרי, ולפ"ז יוצא שיש דין של גיטו וידו גם במצב בו אין רק צורך שיסלק הבעל את רשותו, אלא גם שהחצר תועבר קנינית לאשה. לכן אומר החת"ס שישנו עוד אופן¹² שגיטו וידו חל, וזה ע"י גזרת הכתוב.

ולכאורה יש להבין כי אמנם גזרת הכתוב לכ"ע מכריחה שיהיה דין גרוש בזה האופן אמנם השאלה היא כיצד זה קורה. ואמנם יש לדון בזה לפי המקרה העומד לפנינו – החת"ס דן היכא שהקרקע שייכת לבעל, וא"כ אין קנין החצר חל מכח הקניה של הגט על ידו אלא משתי מקורות נפרדים. ואם הפעולה נעשית משתי מקורות נפרדים על כרחך שבמילים "באין כאחד", הכוונה לא לכך שהפעולות גוררות זו את זו באופן מידי, אלא שכיון שלפנינו אין שאלה האם הדברים יכולים לחול, אלא מהי הנקודה או המקור שיוצר את החלות של שתי הפעולות בזה אומרת הגמרא, שהפעולות נעשות כאחד, והכוונה כמו ברש"י "על ידי הגט באה ידה לה עם נתינתו", זאת אומרת נקודת החלות של הפעולות אינה באה כתוצאה מגורם מיוחד לכל אחד בנפרד או משהו שהם תלויים בו אלא באופן אחיד חלים שתי הדברים¹³.

12. בנוסף לדין של הש"ך ולא בנפרד, לגבי ההכרח לדברי הש"ך גם אחרי מש"כ החת"ס עיין שם.

13. כדי לבאר יותר יש אולי להביא דוגמא ממצוות תלמוד תורה, בלי להכנס לענין נוכל

יש לציין כי לעומת ר' ברוך בער שבדבריו קיים פתרון בנוגע לשאלה של אופן החלות המציאותי של הקנין בדברי החת"ס לא נמצא פתרון לדבר זה.

ואמנם יש בעיה בשיטות הללו - אם יש משהו מיוחד בגיטין של עבד ואשה, שיוצר את היכולת לקיים מנגנון כזה, אז יש תימה מחודשת בכל מקום בו ניתקל במושג של 'באין כאחד' בשאר המקומות, [בעיה זו צריכה להפתר ביחס לכל נושא בנפרד, ולא הרחבנו בענין, במאמר זה]¹⁴.

יא. הבנת החז"א והרוגצ'ובר

החזון איש בחלק אה"ע¹⁵ כותב שבמקרה בו יאמר האדון לעבד שעם השטר שחרור הוא יקנה גם את השדה לא מהני, דכל הדין של באין כאחד שייך רק איפה שהגרשין עצמם גורמים לקנין החצר ולא שיש כאן שתי פעולות נפרדות.

ויש לעיין בדבריו, מדוע לא נדמה בין המקרים - הלא גם בגט אשה לא יכול לחול הקנין מבלי שהגרשין יתחילו קודם לכן.

והנה איתא ברוגצ'ובר¹⁶ [שו"ת צפנת פענח, חלק א' סי' ע"ב וחלק ג' סי' רמ"ז] דנשאל ע"ד הפסיקתא שאומרת כי לאברהם אבינו בעקדה היה דין של כה"ג, ואומר שם ש"כיון דבעת שישחטו יהיה אונו ואסור להקריב ובאין כאחד", ממילא יש כאן איסור בהקרבה, שנוצר ע"י ההקרבה עצמה. והנה בסי' רמ"ו שם נשאל ע"ז דאיתא ביומא י"ג דכהן שנעשה אונו באמצע עבודתו צריך לסיים אותה, ועיי"ש מה שענה. ויש לעיין בזה מאד - הלא הרוגצ'ובר עצמו אמר בס' ע"ב, שיש כאן גדר של באין כאחד, א"כ לא חשוב הדבר כאמצע העבודה, אלא ככהן שבא לעבוד

לציין כי יש סתירה בין שתי מקורות שונים שבאחד מבואר החיוב ללמוד יומם ולילה ובאחר מבואר שיוצאים ידי חובה ע"י קריאת שמע שחרית וערבית. ולכאורה אם מצוין כאן שיעור המצווה יש סתירה, אמנם אפשר להסביר כי אין החלות של שיעור המצווה באה מלכתחילה במקורו לש החיוב הכללי, ואף לא בתור מצווה קיומית [שהרי מדובר בחיוב גמור לגבי והגית בן], לכן אפשר לומר שאין כאן חלות שבאה ע"י המציאות של המצווה עצמה, היינו- פעולותיה, אלא ע"י הנושא הנידון- ישנו חיוב ללמוד תורה, מעתה כדי להגיע לקיום הנושא יש צורך לברר כמה כח יש וממילא להקצות את אומתו זמן וכח ללימוד, והקצאת הזמן היא החובה, והחפצא של הזמן, או ליתר דיוק- של הלימוד היוצא ממנו היא המתחייבת, ואמנם אם מקצה לעצמו [כמובן באופן אמיתי] ק"ש שחרית וערבית די בזה. באותו אופן כאן- יש צורך לגרוש, והקיום שלו לא תלוי ביצירת הפעולות אלא בנושא הגרוש, וברגע שהגורמים השייכים לגרוש מגיעים הוא מתבצע.

14. עיין רשב"א בב"ק כ"ג ע"ב.

15. עיין במפתח שם.

16. כך כנויו; ר' יוסף רוזין.

ויודע שעם עבודתו יהיה אונן. וגם - החלות של האנינות היא מיד בהתחלה - א"כ כיצד יכול לעבוד.

ויש להשיב בפשטות - באמת אין לומר שחלות האיסור של אונן היא מיד בתחילת ההקרבה, כי אולי מבחינת הזמן זה קורה באותו רגע, אך מ"מ מצד חלויות האיסורים, יש הכרח שתהיה חלות כל שהיא למציאות ההקרבה [בפעולה של השחיטה או ההקטרה עצמה] על מנת שתהיה חלות של אונן. לעומת זאת בגיטו וידו, אי"ז דומה ככל, כי שם אין שתי פעולות נפרדות אלא מציאות אחת, היינו - החלות של מתן הגט היא עצמה החלות של קנינו כי משמעות הגרוש עצמו היא חזרת הקרקע. וכאן מובנים דברי החז"א - כאשר יש תלות חיצונית של שתי ענינים, חייבת חלות אחת להופיע על מנת שהשניה תתוסף אליה משא"כ כאשר הקרקע אינה צירכה קנין חדש ובעלותה תלויה אך ורק במצב קשר האשה והבעל¹⁷.

לעומת האפשרויות שהוזכרו במבוא יש כאן אפשרות חדשה בה יש פתרון גם לענין של חלות דין התורה וגם לענין של חלות הקנין במציאות, אלא שצ"ע כאן - כיצד לפי החז"א, אם פעולת הגרוש עצמה יוצרת את השטח בו הגט יקנה, א"כ אי אפשר לומר שהמקור ליצירת הקנין הוא חיצוני, וא"א לומר שיש שלב במתן הגט שיוצר אותו, כי אדרבא - כל הפרדה בין החלקים השונים של הגרוש, או אמירה כי קנין הגט חלות נפרדת מנתינתו סותרת את הבנת החז"א במושג של "באין כאחד".

היסוד הברור שנלמד מהחז"א הוא שלפי שיטתו המושג באין כאחד לא מתיחס למידיות שבין נתינת הגט לבין קנינו, אלא לכך שקנין הגט והגרוש הם ממש באותו זמן.

17. יש להעיר כי ניתן היה להבין בסוגיא כמו דברי הרוג'ובר באונן - יש באיסור התורה של אונן חיוב שתלוי בהמצאות כהן אונן מקריב, אך ניתן לומר כי מצב הגרוש ע"פ התורה בגיטין מכריח כי גם שם אין גדר הגרוש שע"י פעולה מסוימת נוצר הגרוש, אלא שכאשר כל הגורמים הייכים בענין מופיעים יש מציאות של גרוש. ועיין ג"כ בביד רמה ב"ב [נ"ד ע"א] שדן בכה"ג שהחל משהו להשביח את השדה קודם, ואח"כ בא אחר והחזיק, דע"י מה שהשביח באה גם חזקתו של המשביח. ואומר "לא הויא חזקה אלא היכא דאתא שבחא בהדי גמר מעשה דמחזיק דכי האי גוונא אפילו בנכסי חבירו נמי קנה, ולא אמרינן כי שבחא ארעא למרה קמא שבחא, שהרי שבחו של מחזיק וחזקתו באין כאחד והוה ליה כגיטו וידו באין כאחד" והיינו דאף דאפ"ל דלא יהא השבח ולא החזקה שלו, מ"מ כיון שיש את כל הגורמים והחסרון אינו אלא טכני שפ"ד. אלא שכל זה שייך לדמות לגיטין כיון שכמו בגיטו וידו שלכ"ע יש את ההבנה שבהכרח קיים הדין ורק השאלה על הדרך, כך בדיון הזה שאינו בחלות האפשרית אלא במי בעל הזכות של החזקה וא האם להיזהר מן האיסור בזה כל היחס אינו אלא על המצאות כל הגורמים הנדרשים.

יב. שאלות בשיטה זו

צ"ע בדעת החז"א מה נאמר במקרה שמצוין ע"י החת"ס מדך כ"א בגיטין, שם ישנו מצב בו הגט ניתן לאשה כשהוא בתוך קרקע או עבד, והכל יחד נקנה לאשה. הן אמנם דשם החלות הקניינית באמת חלה על שתי הדברים יחד מצד הזמן, אלא שלפי החת"ס ור' ברוך בער שהסבירו כי יש חלות לגרוש קודם הקנין שפ"ד, אבל לפי הסברו של החז"א הלא בזה שהגט ניתן יחד עם חצר לא נפתרה הבעיה של יכולת קנין הגט של האשה, זאת גם אם לא נאמר שהחטרון הוא של רשות קניינית אלא חטרון של יד באופן מיוחד לקנין זה, עדיין איד אפשר לקנות הלא כאשר ניתן העבד עוד לא היה לאשה יד לקנות את הגט. ועוד - הלא אם הדברים פשוטים כ"כ היה על הגמרא בקידושין לומר פתרון כזה - אמנם החצר כקנויה לבעלים, ומ"מ החצר ניתנת לאשה, ואז יש לה יד ואז נקנה הגט.

ויש להעיר על דבריו של החז"א ממקומות נוספים:

1) איתא בטור [אה"ע סי' ק"כ] בשם הרמ"ה:

"האומר לעדים כתבו גט ותנו לאשתי אין צריכין לזכות לו הנייר קודם כתיבה אלא אע"ג דכתבו מדידהו ויהבי לה כיון דבשליחותו קעבדי מכי יהבי לה בשליחותיה דבעל כמאן דיהבו לבעל והדר בעל ויהיב לאתא דמי דכיון דמזבחה לאיתתא בשליחותיה אקנויי אקנו לבעל לגרושי ביה ונמצא זכיית הבעל וגירושי האשה באין כאחד"

מעתה - אפשר להידחק כאן ולומר שכוונתו שהשליחים הקנו את הנייר קודם הנתינה לאשה, אך מדבריו לא משמע כך כ"כ. גם אפשר להבין את דבריו לפי הסברי החת"ס ור' ברוך בער שהכוונה שבאופן מידי עם הגישה לפעולת הנתינה יש הקנאה של השטר לבעל. אם נכוניס דברינו, אין דברי החז"א עולים בקנה אחד עם דברי הרמ"ה, כי קנין הנייר הוא קנין נפרד מעצם מתן הגט.

2) הרשב"א בגיטין [נ"ה ע"ב] דן כיצד יכול גזלן להקדיש חפץ במקום שבו בשביל ההקדש בעיניו שנוי רשות ובשביל שנוי רשות צריך שנוי של מעבר לרשות ההקדש - "ואי קשיא לך אי יאוש כדי לא קני היכי מצי מקדיש ליה י"ל .. א"נ שנוי רשות קנו הקדשו וקנייתו באין כאחד". הלימוד של הרשב"א והלשון שלו ודאי באים בהקשר של גיטו וידו, אלא - שגם כאן כמו ברמ"ה, מדובר בשתי צרכים נפרדים לכאורה - אין משהו במהות שנוי הרשות שיוצר הקדש, ויש כאן רק תנאים חיצוניים א"כ כיצד ההקדש חל?

ויש לדון בזה אף לפי דברי הקצות החושן [סי' שנ"ג ס"ק א']:

"המקדש את האשה בגזל או בגניבה או בחמס אם נתיאשו הבעלים כו' הרי זו מקודשת. וכתב הרב המגיד שם והטעם דמקודשת אע"ג דבעלמא

יאוש כדי אינו קונה, הכא שהוא ביד האשה הרי יש כאן יאוש ושינוי רשות כשהוא בידה וכיון דקנאתו היא אף הוא קונה אותה עכ"ל. ועיין ביש"ש פ' מרובה (ב"ק ס"ז ע"א) מ"ש בזה. ונלענ"ד דודאי בקידושי אשה בעינן נתן הוא מכספו וכיון דיאוש אינו קונה אלא מחמת שינוי רשות דידה הרי לא נתן הוא והיכי כתב הרב המגיד דמקודשת מהאי טעמא. אלא דטעמא דהרב המגיד כיון דהיא קנאתו גם הוא קנה אותה. וכמ"ש הרשב"א בחידושי (פ' מרובה) (גיטין נ"ה ע"ב) בהא דאמרינן הקדשן הקדש מעיקרא חולין והשתא הקדש, שהקשה דאכתי היכי חייל הקדש כיון דהקדיש דבר שאינו שלו. וכתב משום דאיכא שינוי השם קנאה הגזלן בזה השינוי וקנייתו והקדשו באין כאחד ע"ש¹⁸.

לכאורה לפי דברי הקצות שהגזלן קנה קודם שקידש את האשה יש לעיין - הלא יש כאן סתירה בין שתי דברים ביחס למושג באין כאחד, שמענו שיש מושג של באין כאחד לגבי שתי דברים הצריכים זה את זה, אבל כאן - ממ"נ אם יש קנין לגזלן אז הקנין להקדש או לאשה לא חל¹⁹. ובדרך כלל היה עלינו ליישב שיש כאן שתי מישורים שונים - יש את היכולת לפעול עם דבר גזול שקיימת לכל אדם בלי קשר לשלבי הקנין, והיא רק היכא דמתבצע שנוי השם, ויכולת זו אינה תלויה בקנין למישהו אחר מלבד הגזלן, אלא בכל שהגזלן יעבור תהליך של שנוי הרשות. אמנם - ע"פ הגישה של החז"א, א"א לומר זאת, כי לפי החזו"א א"א שיהיה דין של באין כאחד בקנין כי במקור של הדין - בגט הכוונה שחלות הקנין באה ביחד ובאחידות עם חלות הגרוש. ובאמת הבעיה הזו היא הבעיה שניבטת מדברי הקצות במהשך דבריו, שם כותב שהיכן שאין לגזלן יכולת לקנות לא שייך להקדיש ולשונו שם - "הקדש דאינו אלא ע"י מקדיש ואינו שלו והקדשו וקנייתו באין כאחד לא שייך בזה כיון דגזלן מעולם לא קני ע"י שינוי רשות כיון דאתי לידיה באיסורא" זאת אומרת אילו היה איזה היכי תמצוי של קנין שפיר דמי, אלא דיש חסרון ביכולת הזו. ואמנם הדברים בהירים לפי מה שהבאנו מהאחרונים לגבי גיטו וידו - הבעיה איתה מתמודדים בגיטו וידו אינה יצירה מינה וביה של יכולת הקנין אלא היכולת לסדר את השלבים השונים כך שתיתכן הפעולה. זאת בניגוד לחז"א שבו לכאורה צריך היה לומר שכמו שהגט עצמו יוצר את הגרוש כן ההקדש עצמו יוצר את הקנין.

18. יש להעיר כאן כי הקצות דוחה את דברי עצמו מכיון שהדין של קנין ללוקח ושל שנוי רשות ושם הוא רק כיון דאתי בהיתרא לידיה.

19. ואמנם מצאנו שבפר של קידוש העיר [שבועות ט"ו ע"ב ובחי' הרשב"א שם] יש מציאות שקידוש העיר בתודה כשירה ופסול התודה לאחר הקידוש באין כאחד, אבל שם הכוונה ודאי כמו שבארנו בדברי ר' ברוך בער, שפעולה אחת גוררת באופן מידי פעולה אחרת, אבל לא שעצם הפסול של הפר הוא הקידוש של העיר.

ויש לשאול כאן עוד שתי שאלות כלליות - מה יאמרו שאר הראשונים שאמרו לעיל שבגיטין גיטו וידו פועל מכח זה שהגרש מתחיל קודם הקנין, או מכח כל דבר אחר - הלא בקנין של הגזל אף שלגבי הקנין המאוחר של הגזלן אפ"ל כמו שאמרנו לעיל, אבל ביחס לכלל הקנין, לקנין של ההקדש או האשה - כיצד יסבירו מדוע החפץ נקנה אף שאין שום גורם שמחיל את הקנין קודש שיבא שנוי רשות [והלא שנוי הרשות צריך לקנין].

יג. באין כאחד בגרות

הדין של גיטו וידו מובא בראשונים בכתובות [י"א ע"א] בענין הצורך בקנין על מנת להתגייר, בשעה שלגר אין קנין שהתורה מתיחסת אליו²⁰.

וכותב הריטב"א שם:

"וא"ת והא נכרי אפילו הוא גדול אין לו זכות מן התורה מיהת לדברי הכל וכדאיתא בפרק איזהו נשך. תירצו בתוספות - דהכא גירותא וזכיותו באין כאחד כדאיתא בגיטין גטו וידו באין כאחד, וא"ת אמאי לא מייתינן לה מן העומדים בסיני שהיו כמה קטנים שנכנסו לשם תחת כנפי השכינה הטבילים ומלום ומזין עליהם, וי"ל דהתם משום שנתגיירו עם אבותיהם וניחא להו במאי דעבדי אבותיהם ותו דאילו זרע אברהם כבר נצטוו על המילה ולהכניסם בבריתו מקטנותם אין זה אלא גמר גירות"

מדברי הריטב"א משמע שפתרון מן הסוג שבסוף דבריו, בו חלק של הגרות שכבר התבצע מחיל את היכולת לזכות גם בשאר הגרות אינו דומה למה שמתחדש בכלל של גיטו וידו, וא"כ מוכח כחז"א²¹. אולם הריטב"א לא מבאר כיצד נעשה הדבר.

בתוספות הרא"ש [סנהדרין ס"ט ע"א], מובאים דברים דומים עם חידוש נוסף:

"ונראה דזכיה דגרות לא דמי לשאר זכייה דמה שב"ד מטבילין אותו אינן זוכין בעבורו אלא הוא בעצמו זוכה בגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה, וכן מצינו באבותינו שנכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים וכמה קטנים היו בשעת מתן תורה, והאי דפריך בכתובות מאי קמ"ל תנינא זכין לאדם שלא בפניו ומשני מהו דתימא גוי בהפקרא ניחא ליה אע"ג דלא דמי לשאר זכייה מ"מ אם היה חובתו לא היה להם לב"ד להתמצע להכניס גופו בדבר שיש לו חובה"

20. הבאתי את הריטב"א והתוס' רא"ש, כדבריהם גם ברשב"א.

21. לשיטת שאר האחרונים י"ל שגיטו וידו מובא כאן בהשאלה בלבד.

ויש להבין כאן, מה הכוונה ש"הוא בעצמו זוכה בגופו", ע"י מה זוכה בגופו? ניתן להבין זאת ע"פ המשך דבריו של הרא"ש - הרא"ש הסביר שאם זה חובה לו אע"פ שיש אפשרות טכנית לעשותו גר מ"מ בי"ד לא רוצים להכנס בדבר שיש בו חובה. ויד להבין - כיצד בי"ד יכולים לחייבו? אלא שבי"ד באמת אינם מחייבים אף אחד. גר "כקטן שנולד דמי", יש כאן יצירה חדשה יש מאין, וכח היצירה הזו ניתן לבי"ד. הריטב"א דן בנושא כאשר יש כאן שתי גורמים ויש להבין כיצד הם נוצרים, ממש כמו שדנו האחרונים בענין גיטו וידו, אולם הוא הסביר ששתיים באים יחד לא מבחינת הזמן אלא מבחינת יצירתם, ולכן יש יכולת לגייר, כי הגיור עצמו פרושו יצירת ישות חדשה, וא"א לדרוש שישות כזו תקנה את עצמה ע"מ שהיא תווצר, כיון שאין הקנין יוצר את הישות הקונה כ"א נובע ממנה אחרי שהיא קיימת.

אלא שלפי זה יש להבין מדוע חכמים לא יחייבו אותו ויצרו אותו כיד, הלא אין יחס בין מה שיוצר לבניו, ויותר מזה - אי אפשר לקרוא לזה חיוב כלל, כי את מי מחייבים קודם שהוא קיים? אלא שכאן יש לדיק בלשונו, הרא"ש אמר "לא היה להם לבי"ד להתמצע להכניס גופו", זאת אומרת - בי"ד אינו ממונה על עולם הבריאה והיצירה של עולמות חדשים. וא"כ מדוע זאת חובה? כיון שתפקיד בי"ד לתת בטויו למציאות שכבר קיימת²², כאשר יש מציאות של זכות בהיות הגר, היינו הרעיון הוא רעיון של זכות, ממילא יש כאן שייכות ליצירת אותה מציאות.

זאת אומרת שבכל מקום שבו כבר קיים מעין הדבר ניתן ליצור מציאות חדשה שהיא חדשה אפילו מצד הגורמים שבה, והכל בא יחד.

ענין דומה מצאנו בקודשים, עבודתם של כלים מחנכתם²³ וכן בגדי כה"ג וקידוש העיר. לשון מיוחדת בענין מצאנו בירושלמי [מגילה פ"ג הל' א'] -

"כלי שרת מאימתי הם קדושין מיד או בשעת התשמיש אין תימר מיד ניחא אין תימר בשעת התשמיש כאחד הם קדושים ומתקדשין ניחא של משה שנתקדשו בשמן המשתה ודם ושל שלמה כאחד הם קדושין ומתקדשין בכניסתן לארץ היו מפנין מתוך של משה לתוך של שלמה לא היה שם של משה כאחת הם קדושים ומתקדשין בעלייתן מן הגולה היו מפנין מתוך של שלמה לתוך שלחן לא היה שם של שלמה כאחת הם קדושין ומתקדשים"

22. ואולי בגלל זה בי"ד דן רק היכא שיש טענה ומכח הטענה שבה, ועיין ריש שער ה' בשערי יושר.

23. עיין על כל נושא זה בערך באין כאחד באנציקלופדיה תלמודית.

יד. הבנת המושג באין כאחד בסוגיא

איתא בשו"ת שואל ומשיב [מהדו' א' ח"ב כ"ג]:

"באמת כל מה דמתגרשת אשה בגט היא משום דגיטה וידה באין כאחד או גיטה וחצרה באין כאחד כדאמרו בריש הוורק דאל"כ במאי תקנה הגט הא ידה וחצרה משועבדים לבעל ולפ"ז כל ששייר הכח לעצמו של שמעון לא תנשא א"כ לענין זה לא קנתה ידה הגט לה דהא הוא לא רצה להקנות לה היד והגט על אופן זה וא"כ כשתלך ותנשא לאחר שוב נשארת עדיין היד משועבד לבעל ואין לה מקום שתקנה הגט"

משמע כאן שכל הזמן שלאחר הגרוש יכול להיות מצב של חוסר קנין הגט לאשה. רעיון זה מבוסס על הבנת מחלוקת מפורסמת - נחלקו ר' מאיר ור' אליעזר אם עדי חתימה כרתי או עדי מסירה כרתי, והנה ע"כ דאם עדי מסירה מגרשים היינו שהגט אינו פועל רק במסירתו. דבר זה מוסבר בכך שהגט מגרש בחפצא שלו ממש, והדברים ידועים. גם ר' אליעזר שאומר שעדי מסירה כרתי מודה בזה, ובודאי שכך הבין השואל ומשיב לגבי הנושא הנידון דידן.

לפי זה יש לצרף את המסקנות העולות מן הסעיפים השונים לפי דרך פעולתו של הגט: (1) הגט בעצם מציאותו פועל גרוש.

(2) יש בגרוש צורך של יצירת רשות חדשה יש מאין - כמו בענין הגרות.

(3) בעית הקנין של הגט נעוצה בבעית חסרון הרשות.

(4) חלות הגרוש וקנין הגט יוצרים זה את זה, וחלים בו זמנית.

הצעד הנוסף שיש לעשות כאן הוא להבין שבעצם כל האילוצים הללו אינם אלא תאור האופי של הפעולה של הגרוש לכתחילה בתורה.

לכן צ"ל שגיטו וידו באין כאחד היינו שע"י הגט שהוא חפצא של רשות נפרדת מן הבעל באה יד לאשה, עם הנתינה, היינו - לא כציון זמן אלא כציון גורם ההגעה של הרשות אל האשה, הגט ניתן בידה ואז מהות הרשות הנמצאת בגט [כמו הזכות בגרים] מתגלמת בידה של האשה או בחצרה. הקנין הוא באמת חלק אלמנטרי מן הנתינה, והגרוש פועל עימו [כך לכה"פ לשיטת החז"א], אבל הקנין כאן אינו הוספת הגט לתוך מה שכבר קנוי, אלא יצירת המהות של רשות קנינית והחלתה על החפץ המדובר - כאשר ינתן הגט לידה של האשה אז הוא יקנה = יתחבר עם היד או החצר של האשה ויהיה יחד עמה רשות.

ומיושבות ע"פ זה:

א' שאלותנו היסודיות בקשר לסוגיא, כיצד גיטו וידו פועל, ומה מיוחד כ"כ בשטר שבו יש את הדין הזה. מובן גם מדוע אין כאן חידוש מיוחד של יכולת קנינית מיוחדת - אין זה אלא אופן היצירה של כל רשות שלא תהיה, כאשר יוצרים אותה ע"י משהו קיים.

ב' שאלתנו לעיל מדברי היד רמ"ה על דברי החז"א - נייר נקנה בבת אחת עם הגט, מכיון שהרמ"ה למד שאם יש יכולת להקנות את הנייר הישר לאשה, ואין כל צורך להקנות לבעל יש לדעת זאת על מנת שלא יוכל הבעל במקרה כזה להתנות את יכולת הקנין שלו מהם בכל מני תנאים מבלי ידיעת השליחים. לכן הרמ"ה מדייק-יתכן מצב בו הגט ינתן לבעל באופן מידי עם הגרוש, כיון שבעצם הגרוש הוא החלת הגט בתור אזור או רשות נפרדת ממנו לא בכך שהגוף של הגט עובר לקנין אחר, אלא עי"ז שקודם לכל נוצרת רשות כזו, הבעל יכול לבקש ממישהו להקנות לו נייר לגט קודם הנתניה ולכתוב לו שם גט, אך בקשה זו אינה רק יצירת חפצא של גט, אלא בניה של הגט בתור רשות עצמאית ויצירתה בתוך הרשות. השלבים האלה באים כאחד - כתיבת הגט המחילה את הרשות, וקנין גופו לאותה רשות. אין כאן שום צורך שהגט יהיה שייך לבעל - כי כל הענין של פעולת הנתניה מהבעל אליה, הוא המעבר מהרשות העצמאית שהוא יצר בתוך רשותו אל הפרדתה לגמרי ע"י חיבורה לאחר [=האשה].

ג' בעצם דברינו לגבי שלושת השלבים [שהם דבר אחד מצד גדר הפעולה והזמן, רק שיש שלשה משמעויות], תואמים להפליא את דברי הרשב"א והקצות בסוגיא של הקדש וקידוש אשה בגזל, הלא כך הגזלן קונה ומיד לאחריו ההקדש והאשה, הוא מעביר זאת מרשותו לרשות תאורטית, ועי"ז הוא ממשיך ובונה בה מהות של הקדש או ישות של אשה. גם שאר האחרונים שמתוך הסברם למושג של באין כאחד יצתרכו לומר שישנו גורם נפרד שמחיל את הקנין, יודו כאן כשיש עם הגזלן כח שנוי הרשות וממילא הוא אכן כח נפרד - שנוי הרשות בא ע"י הגזלן וההקדש או קידוש האשה זוהי חלות נפרדת מצד דיני התורה, ובאין כאחד יכול להתפרש לגבי שתי כוחות נפרדים. לרעיון זה יסכים גם החז"א, שדבריו התיחסו ביחוד לצד של חלויות הקנין במציאות ולא לחלויות התורה [עיין בלשונו] וכן להפך.

והנה עיין בדברי החז"א ריש גיטין שכתב שגם לר"א יש דין של גיטו וידו דלכ"ע יש לו גוף לזכות בעצמו, ולכאורה לפי דבריו מדוע יש צורך בלשון הזו של גיטו וידו, גם יש להבין מש"כ בהמשך שכל השקלא וטריה אצלנו היא לגבי הנתניה דלא הוי נתניה בחצר כזו, דלפי זה מדוע הכל נידון בגמרא לפי רמות הקנין וכן בתוס'? ובכלל כל ההבנה שכיון שהתורה צוותה ע"ז זה פועל צ"ע, הלא זה ודאי הבינה הגמרא ובכ"ז שאלה וזה ע"מ להבין את הגדר [ועיין בלשונו שם, ועיין בהערות הסיום בדברי השואל ומשיב].

ועל כ"ז יש להשיב כדברינו בשיטתו - אין כאן מציאות של קנין ממש כ"א יצירת רשות, והבעיה של יצירת רשות היא גם במקור להוצרות זו, וע"ז נאמר בד"כ שכיון שיש לו זכות שפ"ד וכמ"ש בגרים; והדיון אצלנו הוא כיצד יתכן הקנין, לא היכולת לקנות אלא יצירת הקנין שהיא משמעות הנתניה, דלא דנים בזכויות אלא בפעולת הנתניה וזאת כוונת החז"א. וע"פ דברינו יובן שגם מה שאמר דמוכח מהתורה דצ"ל

כן לא כדי להוכיח הדין אלא כדי לבאר שיש את היכולת היסודית וכל הדיון הוא ביחס לאופן החלתו ויצירתו מהחפצא אל הרשות.

הערות להרחבה:

א. ועיין עוד בזה מש"כ הדברות משה בדף כ"א [מגיטין] הערה נ"ד, על מ"ש בגמרא "קיים הגט אלא בחותמיו אמר רבא כתב לה גט ונתנו ביד עבדו וכתב לה שטר מתנה עליו קנאתה ומתגרשת בו" וברש"י שם "קנאתהו - לעבד בשטר מתנה זה והגט שבידו דהוה ליה האי עבד כחצרה וגיטה וחצירה באו לה כאחד". והנה הק' שם דאין הכוונה בזה לגיטו וידו כמו שאמרו בדף ע"ז משום ששם פליג ר"א, ואומר שכאן הקנין של העבד והשטר הוי כאילו נותן לה הגט יחד עם השטר שנמצא בו. והנה יש לעיין בזה רבות: לכאורה עדין יש כאן את אותו חסרון של גיטו וידו, ומדוע על זה לא יחלוק ר' אלעזר. וע"ז יש להשיב דבאמת כבר אמרנו דיסוד המחלוקת אינו בשאלה האם יכולה להיות חלות של גיטו וידו באין כאחד אלא בשאלה של הרשות שקיימת במצב שבדף ע"ז. אמנם אכתי יש להבין הלא סו"ס בדומה לשם גם כאן יש בעיה של חלות- כיצד יכולה האשה לקנות את העבד הלא היא עדין לא מגורשת, וברגע שתקנה את העבד הוא קנוי לבעל ומהגמרא משמע דאף שבד"כ אין הכרח לקנין של הדבר בו נמצא השטר והוי כמו שנתן לה הגט בתוך קופסה אצלנו בגמרא כתוב שיש צורך באינן העבד לזה וזה האופן שגרש את אשתו. ועוד- אם באמת אין בעיה של חלות כאן מדוע רש"י היה צריך לציין דהוי גיטה וחצרה באין כאחד. עוד יש להבין מדוע בדף ע"ז לא הציע מאן דהו את אותו פטרון ביחס למקרה במשנה, דנאמר שאמנם יש רשות לבעל בחצר אבל כאן הבעל נותן לה את הגט בתוך דבר נוסף שגם ניתן לה וזה זכויותיה.

ועל כל אלה יש להשיב דהנה יש הבדל בין מקום שהחסרון הוא רק בחלות של שתי דברים יחד דבזה יש עוד מקומות שקיימת בעית חלות ויש יכולת להחיל ע"ז זה שקיימים כל הגורמים הנדרשים וכמש"כ למעלה, ואמנם כאן בגמרא בכ"א זה מה שנעשה, אלא שבגמרא בע"ז אין רק חסרון איזה דבר יחול קודם ותלות של דבר אחד בשני באיזה תנאי חיצוני, אלא עצם המציאות של גרוש תלויה ביצירת רשות חדשה. ולכן שם לא די בכך שינתנו כל הדברים יחד לאשה דבעינן יצירת רשות וכמו שבארנו למעלה.

וכדבריו יש להביא את מה שכתב בשו"ת שואל ומשיב [מהדורה א' ח"ב סימן קט"ו]:

"והנה בהא דאמרו גבי מעשה דשכ"מ דחצרה מה שקנתה אשה קנה בעלה ואח"כ מסיק רבא דחצירה וגיטה באין כאחת ובאמת שלהס"ד צריך להבין: דהרי התוס' הקשו דמה קאמר תיזיל ותיחוד ותפתח הא הוה טלי גיטך מע"ג קרקע, וכתב המרדכי דכיון דגיטה וחצרה באין כאחת הו"ל כאלו זרקו לתוך חצרה עכ"ל, ולפ"ז להס"ד דלא ידעינן מזה א"כ יקשה דהו"ל טלי גיטך מע"ג קרקע. אך ז"א דלהס"ד דקנתה חצרה א"כ פשיטא דלא מקרי טלי גיטך מע"ג קרקע דהרי מסייע בקבלתה דע"י שנתן לה החצר במתנה זכתה בגט ואין לך מסייע בקבלה יותר מזה, ורק לפי המסקנא דגיטה וחצירה באין כאחת א"כ לא קנתה החצר מקודם רק בבת אחת והקנין שעשתה בהחצר עשתה היא בעצמה דתיחוד ותפתח אמר לה ולכך הוה ס"ד דהוה טלי גיטך מע"ג קרקע וחידש המרדכי דכיון שבאין כאחת ג"כ הוא מקרי מסייע בקבלת הגט".

עוד יש להביא מדבריו בענין הרשות מש"כ שם בהמשך על קושית הש"ך-

"מ"ש הש"ך בחו"מ סי' קצ"ח דבעינן שיהי' הרשות שלו מקודם שקנה בו והקשו עליו מהא דאמרו גיטה וחצרה באים כאחת וכתבתי בתשובה באורך דש"ה דהיתה שלה מתחלה והכניסה לבעל וכל שמגרשה שוב נקנה החצר לה כמו שהי' ואינו רק סילוק רשות מחצרה וידה" ומשמע שאף שבאשה יש יתרון שהחצר קנויה לה מעיקרה מ"מ יש בעיה אחרת של סילוק הבעל.

ב. עיין בדברי ר' חיים עוזר באחיעזר, ס' כ"ח סע' י"א ד"ה "אולם הדבר", דמקשה על דברי הקצות שהק' מדוע לא נאמר שכמו שבנתינת גט ניתן להשתמש ביד שעוד לא נוצרה אצל העבד או האשה, כך גם במתנה יוכל אדם להניח את שטר המתנה בחצר שאותה הוא מקנה באותו שטר. האחיעזר אומר שבמתנה אין רק חיסרון של יכולת לקנות כמו בעבד ואשה [ע"פ הבנתו, הבנה זו הפוכה מהבנת הקצות] אלא גם חסרון בפעולת ההוצאה מן הרשות- השטר נשאר ברשותו של המוכר וכלל לא יצא. ואמנם דברים אלה לא רק שונים מדברי הקצות אלא גם מפשט לשונו של רש"י- רש"י הגדיר את חסרון העבד בגיטו וידו בקידושין בכך שלא הוציא האדון את הגט מרשותו. ברם ניתן להסביר את כל זה ע"פ דברינו כאן: אמרנו שהבעיה המוצגת ברש"י וכן בקצות אינה הוצאה מרשות בתור חלק מפעולת הקנין, אלא קיומה של רשות מסוימת שתהווה הרשות הקונה, שתוצר איזו ישות שתקלות האת הדבר הקנוי או הניתן. ובאמת יצדקו דברי האחיעזר עם דברי הקצות, האחיעזר מבין את השאלה מצד הבעיה של חלות הקנין היינו- כיון ששיד דבר כזה כמו גיטו וידו, מדוע לא יהיה שייך דבר זה גם במתנה, וע"פ הבנה זו ניתן להשיב שגיטו וידו שייך רק איפה שבין הפעולה של הנתנה לתוצאה הקניינית לא חסר אלא מעבר לרשות הקונה, אך איפה שיש עוד חיסרון- אחיזה של הבעלים בחפץ שממשיכה כל הזמן, כגון זה שהחצר שלו ואין כאן מעבר, שם אי אפשר שיחולו שתי הפרטים יחד. זאת משום שחלות שתי הפרטים יחד היא כיון שכל פרט לא חל רק בגלל זה שהוא זקוק לשני, אבל איפה שהבעיה לא תפתר ע"י הגורמים שממילא קיימים כאן רק שלא ע"פ הסדר, שלם לא שייך לומר שהם יחולו יחד. אמנם הקצות ע"פ ההבנה שהצגנו וע"פ הבנתנו ברש"י דן ביצירת רשות, ובענין זה ודאי שבשני המקרים יש את אותה בעיה, לא ברור אם החצר או יכולה להחשב כרשות של העבד האשה או הקונה, א"א לומר שבמתנה יש בעיה גדולה יותר כיון שזו חצר של המוכר לגמרי כיון שמה שמענין אותנו זה לא רמת האחיזה שקיימת בחצר, אלא האם רמת אחיזה כזאת נחשבת כרשות הקונה או שא"א לומר שנוצרה שם רשות כזו.

ראיה לסברנו בהסבר דברי רש"י כי הבעיה המוצגת ברש"י היא יצירת רשות ולא רק המעשה שאינו שלם, דהנה איתא בתמורה- [כ"ה ע"ב] "המשחרר חצי עבדו יצא לחירות גיטו וידו באין כאחת ואי אמרת שיירו משוייר עובר לאו ירך אמו הוא אמאי זכתה לו והא תניא נראין שהעבד זוכה לקבל גט שחרור של חברו מידי רבו שאינו שלו ולא מידי רבו שלו אלא ש"מ אם שיירו אינו משוייר" ושם ברש"י: "ואע"פ שלא שחררו כולו יש לו יד לקבל את גיטו דגיטו וידו באין כאחד"; "אלא אי אמרת אם שיירו משוייר"- אם שחרר האם ושייר הולד משוייר הוא לעבודתו אלמא ב' גופים נינהו אמאי זכתה לו הוי כעבד המקבל גט שחרור לחבירו מידי רבו שלו ששניהם עבדים לאיש אחד ואין חבירו משוחרר שהרי הרב לא השליך גט השחרור מידי דהואיל ונתנו לעבדו כמי שנתנו בתפוסתו דמי", משמע שאע"פ שגיטו וידו פתר את הבעיה של "אין קנין לעבד בלא רבו", זה לא עוזר לומר שכאשר בבת אחת ניתן גט לעבד ע"מ לשחררו וגם להוציא את הגט מרשותו הדבר יפעל, א"כ גיטו וידו לפי רש"י לא בא לומר שכאשר הגט ניתן ביד העבד ע"מ לשחררו

יש באותה שעה ג"כ יציאה של הגט מיד האדון, ולא קשור לשאלת יציאת הגט מיד האדון אלא לשאלת יצירת הרשות. ובאמת עפ"י שפ"ד שיטת האחיעזר, שבאמת בעבד אין בעיה של יציאה מרשות בדומה למתנה, אא"כ נותן האדון בשביל משהו אחר ואז חלות הגט שחרור של עבד אחד אינה קשורה בחלות של מישהו אחר ואין שום סיבה שדבר אחד יתחיל לפני חבירו, וכמ"ש בדברי ר' ברוך בער, ולכן עדין נחשב הגט – לגבי העבד השני – כמי שניתן לראשון קודם שחרורו.

ג. הנה איתא בדכ"ג בקידושין ד"ה גמרא שאומר שאף לגבי זכיה ע"י אחרים אמרינן זכיתו ושחרורו באין כאחד, וזה צ"ע דא"כ מדוע ע"י אחרים, ועוד עיין מש"כ החת"ס שם ע"ז. והנה עפ"ד שפ"ד – דבאמת היינו הך ענין הזכות וענין הקנין ע"י יצירת אוטונומיה שיפוטית-רשותית, ששניהם או בחצרו או במי שע"י זוכה היינו הך, ועפ"ז מיושב גם מה שאין יכול לזכות למוהרי"ק דמה שקנה קנה רבו.

ד. בקצות החושן [קפ"ט ס"ק א'], דן אם יש "באין כאחד" בדיבור:

"ומאי דקשיא ליה מחצירו ומתנתו כאחד כהאי דר"פ הזורק – נראה דהתם כיון שנותן לה גט כתוב בחצירה, אלא דמה שקנתה אשה קנה בעלה אמרינן גיטה וחצירה באין כאחד, וכן בעבד שם אמרינן גיטו וידו באין כאחד, אבל אם אמר לעבדו בעל פה הרי אתה לעצמך לא קנה עצמו בן חורין אפילו למיקניה נפשיה, ולא אמרינן ידו ומתנתו באין כאחד כיון דעבד קנוי לרבו אינו קונה עצמו בדבור, וכדאיתא בפרק האשה נקנית [קידושין ט"ז ע"א] "ולימא ליה באפי תרי זיל, ואמרינן עלה ש"מ עבד עברי גופו קנוי, ואמאי נימא כיון דמשוחרר הרי אינו קנוי לבעלים, דאינו קנוי אלא כל זמן שהוא עבד וכיון דגופו ומתנתו באין כאחד, לימא דקונה עצמו בדבור בעלמא, אלא על כרחך דלא מהני בזה גיטו ומתנתו כאחד אלא היכא דנותן לו שטר אבל לא בדיבור בעלמא"

ולא באר הקצות מדוע אין בדיבור דין שלא באין כאחד [אף כי הוכיח זאת]. ונלע"ד לומר עפ"ד – כל הענין של גיטו וידו הוא שיש חלות מאוחדת כיון שהכל נושא אחד – השטר הוא אותה מהות עם הנתניה והוא קנין בעצמו, כאשר אומר זאת לעבדו בלבד אין כאן שום יצירה שנוצרת קודם הגרוש שיכולה לחול עליו באופן ישיר.

ה. והנה איתא בשו"ת שואל ומשיב מהדו' א' ח"ב קט"ז: "עוד ה' נראה לי דבר חדש בישוב קושית הקצה"ח מהא דגיטו וידו באין כאחת דהנה הרשב"א כתב דלכך בניטין מועיל נתינה בע"כ דהא האשה היא קנויה לו ואיך שייך לומר שלא יוכל לסלק שעבוד וקנין שלו בע"כ הא שלו מצי לסלק שלא יהי' משועבד לו ובשלמא נתינה בע"כ לא הוה נתינה דא"י לכפות להמקבל שיקבל אבל שלא יהי' יוכל לסלק שלו בע"כ של זה שנסתעבד זה לא מצינו ודפח"ח ולפ"ז זה הענין דגיטו וידו באים כאחת דבשלמא בנותן החצר עם מה שמונח בתוכו לאחד דנתינה בע"כ ל"ה נתינה ונמצא צריך שיהי' מדעת המקבל לקנות החצר ולכך צריך שיקנה מקודם החצר ואח"כ יקנה החפץ ולא שייך לומר דבא' כאחת דהיה צריך דעתו מקודם שירצה לקנות החצר שיהי' בא לרשותו ובבת אחת אי אפשר אבל גיטו וידו דכל שזה רצה לסלק עצמו וא"צ דעת המקבל וא"כ שפיר גיטו וידו באין כאחת ודו"ק היטב כי הוא נכון בסברא", ולכאורה יש לעיין בדבריו דהלא הגמרא עצמה הציבה בזה בעיה דאי אפשר לגרש בלי שתקנה מזה כל הסוגיא יוצאת א"כ איך אפשר לומר דלא בעינן קנין. אמנם יש לבאר בכוננת דבריו דבאמת אין בקנין האשה בגרושין דין של הסכמה מצד האשה, ואף לא שותפות של האשה בפעולת הגרוש, אלא שמהות הגרוש חייבת להיות יצירת דבר חדש וזה א"א בלי יצירת רשות וכדברינו, והיות והמבוקש אינו השייכות הקנינית אלא הרשות שבקנין שפ"ד דלא בעינן הסכמה ומ"מ מובנת ההו"א בגמ'.